
С. П. Рабінович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Львівської лабораторії прав людини НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

КОНЦЕПТ ФАКТИЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті запропоновано розуміння фактичної конституції як системи інституцій, які слугують реальними засадами суспільного та державного устрою. Центральним елементом таких інститутів є звичайні практики, що діють у сфері набуття та використання політичної влади у суспільстві. Виділено державоцентричний та соціоцентричний підходи до дослідження фактичної конституції.*

***Ключові слова:** фактична конституція, звичайні практики, суспільний устрій, політико-правова дійсність, неформальні інститути, Конституція України.*

Постановка проблеми. Для більшості пострадянських країн залишається слушним парадоксальний афоризм «у реальності все не так, як насправді» (В. А. Найшуль). Ця фраза повною мірою стосується тієї складової правової реальності, яка конструюється актами, виданими органами публічної влади, а також усними й письмовими текстами правознавців, у яких ці акти,

в сукупності з ідеями діячів західноєвропейського Просвітництва, стають об'єктами теоретичної рефлексії.

Згадана реальність зазвичай має доволі незначний зв'язок із українською політико-правовою практикою, із повсякденними відносинами, які в певній частині, як традиційно вважається, регулюються нормами державного права. Це легко усвідомлюється при зверненні до інформаційно-політичних тижневиків, мова яких подекуди є просто несумірною з професійною мовою «конституційно-правової реальності».

Як не дивно, побутове й жаргонно-метафоричне слововживання іноді здатне точніше відобразити сутнісні аспекти політичної дійсності, аніж термінологічний апарат юридичної догматики. Натомість слова «народ», «демократія», «народний суверенітет», «конституціоналізм», «парламентаризм», «права держава», «верховенство права», «природні права людини» нерідко виступають у кращому випадку проявами правового ідеалізму, а в гіршому – формами правової демагогії, яка є значно більш небезпечним проявом тіньового права, аніж інвективна лексика.

Евфемістичний дискурс українського державознавства, який будується на ідеях західного лібералізму, нерідко нагадує вишукування «ідеї очей у ідеї крота» з відомої історії про Тому Аквінського. Практична корисність подібної правової демагогії для тих, хто як її використовує, не викликає сумнівів. Адже вона дозволяє, щонайменше, забезпечити себе від зв'язку із емпіричною реальністю, позбутися необхідності вивчати складні міжгалузеві проблеми та вибудовувати системні зв'язки між офіційними нормами й реальними практиками. Таким чином, пострадянська доба української правової науки виробила власні ідеологічні мантри, промовляння яких у цілій низці випадків виявляється вельми корисною справою. Це дивним чином свідчить про прагматичну орієнтованість «ідеалізму» більшості політико-правових текстів, далеких від тієї реальності, в якій реалізуються інтереси їх офіційних і неофіційних авторів.

З іншого боку, в науці конституційного права віддавна побутує поняття, яке відображає ту дійсність, яка, з одного боку, існує відносно автономно від формально-юридичної конститу-

ційної реальності, а з іншого, перебуває з нею в тісному зв'язку. Це поняття фактичної конституції, яке функціонує здебільшого як загальне уявлення, як позначення відмінності між писаними конституційними нормами і соціально-політичною практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У конституційно-правовій науці проблемам фактичної конституції не випадково відводиться доволі незначне місце. Це зумовлюється складною, полісистемною й переважно неюридичною природою низки відображуваних цим поняттям феноменів, які належать до соціально-емпіричного виміру правової реальності. З іншого боку, самодостатність (і, зауважимо, зручність) професійної рефлексії в усталених категоріальних формах, а подекуди інерція наукового мислення виступають причинами слабкої розробленості пізнавального інструментарію, здатного створити цілісний образ політико-правової дійсності, в якому виявлялись і утримувались би справжні рушійні сили державно-юридичної практики. Доводиться констатувати, що, попри деклароване іноді прагнення вийти за межі догматичного й природно-правового осмислення конституціоналізму [11, с. 238], панівна доктрина продовжує перебувати в поняттєвому полі політико-правової метафізики.

Фактична конституція належить до основних об'єктів дослідження конституційної соціології і соціології конституційного права [12, с. 60, 61]. При цьому розробка поняттєво-категоріального апарату, необхідного для опису й пояснення механізмів дії фактичної конституції, вимагає об'єднання зусиль низки відносно самостійних суспільних наук, зокрема конституційного права та низки інших галузево-правових наук, політології, соціології, антропології, культурології та ін., а також міждисциплінарних напрямів (соціології політики, політичної антропології, соціології моральності, економічної соціології, політекономії, кратології та ін.) [пор.: 5, с. 74], що потребує багаторівневого інтернаукового синтезу.

Метою статті є аналіз фактичної конституції як системи інституцій, які слугують реальними засадами суспільного та державного устрою, визначення тих аспектів, які видаються значущими для структурування предметної сфери соціолого-право-

вих досліджень фактичної конституції та виділення їх основних напрямків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уявлення про конституцію як реальний державний лад (*politeia*) хронологічно передують появі перших юридичних конституцій та поняття основного закону. При цьому аж до XIX ст. не відбувається поняттєвого протиставлення дійсної (соціально-сутнісної) та формально-юридичної конституцій, вперше здійсненого у соціологічній концепції Ф. Лассаля.

У науці конституційного права терміном «фактична конституція» (іноді – «матеріальна конституція») позначаються, зокрема: «система основоположних відносин, яка реально існує в суспільстві» [13]; «фактичні відносини, які виступають основою державного ладу»; «реальні відносини між людиною і суспільством, з одного боку, і державою, з іншого, а також основи організації і діяльності самої держави» [8, с. 38–39]; «такі, що реально склалися, конституційно-правові відносини у сфері встановлення основ суспільно-політичного ладу, а також дійсного становища особи в тій чи іншій країні»; «наявні у конкретній країні організація державної влади і відповідні взаємовідносини між державою та індивідом» [див.: 18, с. 30]; «реальний державний лад (устрій)»; «реальний порядок здійснення державної влади». У політології як синонімічне використовується також поняття «політичної конституції» (Дж. Фінн, Е. Корвін, Р. Нейджел), до складу якої віднесено «систему ustalених поведінкових зразків, практик та стратегій з їх реалізації, вмотивованих певними інтересами і діями» [10, с. 20; 16].

Огляд наведених позицій дозволяє зробити кілька узагальнень.

Перше. Спільним для усіх дефініцій є віднесення до фактичної конституції реальних суспільних відносин та визнання їх основоположного для суспільства і держави характеру. При цьому прикметно, що регулятивна сфера фактичної конституції окреслюється предметом регулювання основного закону. З огляду на це на трактуванні розглядуваного поняття позначаються розбіжності в розумінні предмета конституційного права, зо-

крема включення чи невключення до нього відносин, які утворюють основи суспільного ладу.

Як видається, необхідність поширення сфери дії фактичної конституції на весь суспільно-політичний, а не лише на державний лад має зумовлюватись не особливостями авторської позиції стосовно предмета конституційного права, а розумінням різнорідності, різнопорядковості юридичної і фактичної конституцій. Відповідні поняття не є видовими щодо категорії конституції, оскільки мають якісно відмінні значення (формалізований основний закон, який фіксує ідеально – й водночас формально-належне, з одного боку, і реальні соціонормативні основи суспільного життя, соціонормативний устрій суспільства, з іншого).

Окрім цього, незалежно від того, як розв'язується питання про сферу дії норм державного права, не викликає сумнівів існування системи соціальної саморегуляції (притаманні конкретному суспільству принципи побудови соціальної ієрархії, засади обміну й розподілу соціальних благ тощо) і вагомий вплив цих принципів на конституційну практику. Загальною рисою є й залежність дієвості та ефективності приписів основного закону від їх несуперечності згаданим саморегулятивним засадам.

Друге. У конституційно-правовій доктрині поняттю фактичної конституції надається здебільшого службове значення. Воно слугує насамперед пізнавальним інструментом для виміру ступеня фіктивності юридичної конституції. За такого підходу фактичну конституцію утворюють наявні в політичній дійсності характеристики державного ладу, зафіксовані у писаних конституціях (форма правління, державний устрій, державний режим), порядок здійснення конституційних процедур тощо. Поняття фактичної конституції відображає тут практичний вимір основного закону – особливості реалізації своїх повноважень носіями публічної влади, специфіку виконання і дотримання ними конституційних норм на практиці. Такий підхід дозволяє доповнити уявлення про формально-юридичний стан речей за рахунок інформації про конституційну практику, проте водночас він спонукає до того, аби розглядати «фактичне, наявне буття конституційних норм, інститутів, конструкцій,

цінностей» [5, с. 69–70] насамперед як результат виконання чи невиконання, дотримання чи недотримання положень основного закону.

Третє. В інтерпретації поняття фактичної конституції виявляються особливості розуміння співвідношення державно-юридичного і загальносоціального регулювання: акцентування а) визначальної ролі соціальних взаємодій як реальних основ суспільного і державного ладу і функціональної автономії фактичної конституції щодо юридичної або ж б) визнання первинності державної влади, динамічним аспектом якої виступає фактична конституція як прийнятий у політичній практиці порядок її здійснення. Відповідно, виокремлюються державоцентричний і соціоцентричний підходи до дослідження фактичної конституції. Так, наприклад, В. М. Шаповал, виходячи із державоцентричних позицій, наголошує на нерозривному взаємозв'язку між фактичною конституцією й конституцією у формально-юридичному сенсі та заперечує проти позаісторичного розуміння конституції поза її зв'язком із формою основного закону [18, с. 30]. Л. П. Юзьков, ототожнюючи фактичну конституцію і конституційний лад, розглядає її в сукупності з юридичною конституцією як конституційну систему держави, яка може бути реальною або фіктивною [13, с. 9–10].

З позицій державоцентризму висловлюються також і сумніви в допустимості використання самого поняття фактичної конституції як «абстракції, що суперечить основним засадам юридичної теорії та практиці застосування»: «фактична конституція – це власне суспільні відносини, які існують поза нормативним регулюванням, тому не може бути так званої фактичної конституції, доки вона не буде «одягнена» у відповідну правову форму» [15, с. 83–84]. В основу таких тверджень покладені, вочевидь, засади юридичного монізму, який не допускає існування паралельних нормативних порядків. Тут, вочевидь, має місце й несприйняття соціологічної сутності поняття фактичної конституції, що може зумовлюватись цілком зрозумілим критичним ставленням до амбівалентної соціальної практики, з одного боку, і прагненням надати державно-юридичної форми позитивно-оцінюваним суспільним відносинам, з іншого. Однак

в обох випадках недооцінюється дійсна роль механізмів саморегулювання суспільних відносин, зокрема політичних. Існування ж спору про терміни не заперечує необхідності дослідження реального впливу на ефективність конституційно-правового регулювання відповідних явищ та процесів.

Соціоцентрична соціолого-правова інтерпретація поняття фактичної конституції ґрунтується на визнанні впорядкованості, самоорганізації, системності в суспільному житті. Таку впорядкованість відображають поняття суспільного устрою, соціального порядку [11, с. 238], суспільного ладу, державного ладу [7, с. 55–56, 200], конституційного ладу [13] (за умови соціологічного трактування останнього). Практично всі згадані терміни, використовувані на позначення поняття фактичної конституції можуть вказувати на функціонально відмінні, хоча й взаємопов'язані, явища: а) предмет конституційно-правового та іншого соціального (морально-політичного, релігійного тощо) регулювання – поведінку учасників суспільних відносин; б) засіб і форму такого регулювання, модель належних відносин, яка може міститись у нормах писаного конституційного права, у суспільних уявленнях і зразках політичної поведінки, в самій політичній практиці; в) результат такого регулювання, тобто певним чином впорядковані фактичні відносини. У наведених випадках йдеться про відносини, які відіграють відмінну, активну або пасивну, роль у механізмі соціальної регуляції: лише у другій із трьох функціональних іпостасей фактичної конституції вона має властивості нормативності легітимацийної) основи фактичної діяльності вищих органів і посадових осіб публічної влади.

За зауваженням Г. В. Мальцева, «соціальний порядок, або ж те, що ми сприймаємо за належний соціальний порядок, складається в результаті дії багатьох регулятивних процесів, не всі з яких доступні раціональному контролю, не всі піддаються навіть елементарному обліку». Так чи інакше, соціальний порядок має характеризуватись станом певної одноманітності, повторюваності й регулярності [17], стабільності й рівноваги. Згідно із синергетичною парадигмою, такий стан періодично чергується із станами нестабільності, дезорганізації й хаосу.

Нестабільність, хитка рівновага і невизначеність, характерні для політико-правових процесів у «перехідних» суспільствах з очевидністю засвідчують брак дієвості офіційно-формалізованих засобів упорядкування суспільного ладу. Це особливо відчутно в сучасному українському соціумі, в якому перетворення хаосу на порядок є далеко не академічною проблемою, а витворення власне соціального ладу залишається практичним «питанням питань».

У вакуумі ефективної публічної влади й за умов тотальної кризи публічності зберігають своє регулятивне значення традиційні особистісно-орієнтовані практики та безособово-ринкові практики соціальної взаємодії. Відтворюючись у діяльності переважної більшості пересічних громадян та суб'єктів владних повноважень, ці практики унаочнюють існування консенсусу щодо деяких соціальних цінностей і норм.

Виступаючи неписаним законом соціально неоднорідного, диференційованого суспільства, фактична конституція діє остільки і в тих відносинах, оскільки і в яких відносинах останнє характеризується певною узгодженістю ціннісно-нормативних уявлень і очікувань. В умовах соціонормативного плюралізму фактична конституція може розглядатись як своєрідний соціальний «порядок порядків», з огляду на що до неї належить також і визнаний де-факто розподіл сфер владно-регулятивного впливу між вищими посадовими особами, службовцями центрального державного апарату та окремими центрами політичної влади в суспільстві (регіональними фінансово-політичними структурами, етнічними, релігійними спільнотами тощо).

Не можна не зауважити, що в останні роки на теренах України розгортається той самий юридичний плюралізм, існування, або ж, щонайменше, «юридичність» якого відкидає державно-правовий монізм. Слід погодитись із тим, що «саме в періоди революцій суспільство стикається з реальним досвідом правового плюралізму, оскільки з'являються різні центри влади, кожен з яких діє шляхом видання загальнообов'язкових нормативних вимог» [1, с. 342].

Незалежно від того, скільки часу можуть існувати ті чи інші конкретні форми прояву юридичного плюралізму, саме собою

це явище є, мабуть, неодмінним атрибутом соціальної регуляції в стратифікованому, соціально неоднорідному суспільстві. З огляду на це фактично йдеться про поєднання регулятивних засад соціального порядку із множинністю окремих локальних устроїв, про складне переплетіння своєрідних home rules, відносно автономних нормативних порядків.

Питання про критерії «юридичності» цих порядків заслуговує на окреме обговорення. Так чи інакше, не можна не погодитись із тим, що між соціолого-правовою концепцією суспільства і концепцією права має існувати «належна смислова єдність». Вважаємо, що прийнятним засобом виконати це завдання може виступати інструментальний підхід до розгляду встановленого державою права як до одного з соціальних інститутів, логіку використання якого слід шукати не в ньому самому, а поза ним, у закономірностях функціонування.

У пострадянських (а зрештою, не тільки в них) суспільствах однією з найважливіших регулятивних макросистем є ринок. Це зумовлює дослідження фактичної конституції крізь призму здобутків економічної соціології, зокрема, виробленого й активно використовуваного нею інституціонального аналізу [2; 5 та ін.], до якого вже звертались окремі представники пострадянського загальнотеоретичного правознавства.

З урахуванням цього одним з ключових епістемологічних інструментів стає поняття інституту, смислове значення якого охоплює формальні і неформальні засоби соціальної регуляції.

Отже, для соціоцентричного осмислення фактичної конституції вихідним об'єктом вивчення може виступати система інститутів, які слугують реальними основами суспільного й державного устрою. Йдеться про інститути, які виступають формами впорядкування, нормативними регуляторами владних відносин у суспільстві й зокрема діяльності, пов'язаної з політичним володарюванням. Для характеристики фактичної конституції конкретного суспільства особливо значущим елементом є звичаєві практики у сфері здобуття й використання політичної влади.

З огляду на визначальну й первинну роль ринкових відносин щодо юридичних засобів їх оформлення, уся офіційна й нео-

фіційна діяльність, пов'язана з політичним володарюванням, може розглядатись насамперед як процес обміну і розподілу специфічних політично-значущих благ, основними з яких є владно-політичні ресурси – політична влада і політичний вплив [4]. У процесі обміну останні конвертуються в ресурси матеріально-фінансові, адміністративні, символічні тощо [5]. Обмінно-розподільча система (М. Волцер) може набувати ринкових, централізовано-ієрархічних або ж специфічних гібридних форм, які в соціологічній літературі позначаються термінами «адміністра- тивний ринок» (С. Кордонський, В. Найшуль та ін.) і «бюрократичний ринок» (Дж. М. Б'юкенен, Дж.Таллок).

Соціолого-правовий аналіз системи обміну і розподілу політично- значущих благ спирається на соціолого-економічний аналіз права, на вивчення логіки колективних дій, проблем конституювання і реаліза- ції групових та індивідуальних інтересів. Вочевидь, тут мають бути задіяні концепції колективних дій (М. Олсон), політичного ринку (Дж. М. Б'юкенен) та інші напрацювання теорії суспільного вибору.

Це вимагає взаємопов'язаного розгляду трьох блоків взаємопов'язаних питань: «хто», «що» і «як». Такий розгляд, на наш погляд, дозволить розкрити механізм дії фактичної конституції.

Так, відповідь на питання «хто» потребує встановлення, в інтересах яких соціальних груп чи осіб здобувається і використовується політична влада, які особи, через які органи державної влади, об'єднання і організації здійснюють її. За точним зауваженням Г. В. Мальцева, питання про інтерес – це завжди питання про його суб'єкта. До суб'єктів фактичних конституційних відносин належать номінальні учасники відповідних правовідносин, а також особи та їх групи, які в законодавстві і доктрині називаються «близькими», «пов'язаними», «групами інтересів», «групами тиску» тощо. Основними суб'єктами тут виступають ТНК та олігархічні групи [див.: 3].

Специфіка міжсуб'єктних зв'язків у політичних відносинах задається характером реальних залежностей між їх учасниками – формально-інституційним, неформально-особистісним чи неформально-безособовим (формально-юридичне підпорядку-

вання; особистісна, сімейна, родинна залежність, свояцтво тощо; майнова, інформаційна чи інша безособова залежність або їх поєднання). Звичаєві норми тут здебільшого визначають зміст взаємних зобов'язань, які зумовлюються тим чи іншим видом залежності.

Відповідь на питання «що» вимагає якісної та кількісної оцінки владних ресурсів, які виступають об'єктами обміну і розподілу. Характер і обсяг таких ресурсів визначає реальні чи потенційні владні можливості учасників обмінно-розподільчої системи. Неоднорідність благ, задіяних в обмінних відносинах, зумовлює можливість виокремлення не тільки владно-політичних, але й інших (владно-майнових, владно-інформаційних тощо) видів взаємодій.

Особливе значення мають форми конституційно-правової чи іншої формально-юридичної фіксації виду й обсягу відповідних ресурсів, форм їх закріплення між певними особами, а також взаємозв'язок офіційних і неофіційних форм їх обігу. З огляду на це ключовим для соціології конституційного права стає питання «як». Відповідь на нього передбачає аналіз реально діючих принципів, норм і практик використання владних ресурсів, механізмів і процедур соціальної регуляції (саморегуляції), передовсім у сфері політичного процесу. Тут же слід вести мову й про механізми і форми представництва політичних інтересів соціальних груп і окремих осіб. Реальні політичні практики діють в рамках офіційних державно-юридичних інститутів та/або низки неофіційних звичаєвих форм (зокрема кумівства, клієнтелізму, фаворитизму, трайбалізму; особистих, особисто-політичних, майново-політичних та ін. зобов'язань). такі зобов'язання за механізмами впливу на поведінку учасників належать до юридичної та до інших, суміжних із нею соціонормативних сфер: звичаєвого права, «інфраправа» (Ж. Карбоньє), політичної і загальної моральності. Інструментами легалізації політичних та інших пов'язаних із ними інтересів слугують політичні та юридичні (парламентські, адміністративні, судові та ін.) технології. Вивчення способів включення публічно-правових актів у механізми політичних технологій слід визнати одним із найбільш актуальних напрямків соціолого-правових розвідок.

Висновки. Запропоновані стратегічні орієнтири неминуче виводять поза кордони пізнавальної сфери легістської юриспруденції. З огляду на це, випереджаючи можливі зауваження щодо необхідності суворого дотримання галузевих меж, визначених нормативними документами центральних органів виконавчої влади, наголосимо, що саме інтернауковий аналіз видається необхідною передумовою для розв'язання найважливіших практичних питань, пов'язаних із процесом включення в соціонормативну систему України формально-інституційних елементів конституціоналізму.

Це диктується передовсім комплексністю трьох груп взаємопов'язаних напрямів соціолого-правових розвідок: антропосоціальної зумовленості процесу юридико-нормативного регулювання конституційних відносин, соціального механізму дії державного права та ефективності державно-правового регулювання.

Інтернауковість передбачає нехтування міжгалузевими бар'єрами, які часто мають адміністративний і псевдонауковий характер. Відтак вважаємо, що тільки співпраця представників юридичних, соціологічних, економічних і політичних наук створює перспективу досягнення такого міжгалузевого синтезу, який дозволив би дати цілісну й динамічну картину політико-правової дійсності, на основі чого можна буде відійти від конструювання віртуальної конституційно-правової реальності й перейти від вправління у метафізиці понять до концептуального осмислення нормативного значення тих процесів, які відбуваються в політико-правовій дійсності насправді.

Список використаних джерел

1. Ветютнев Ю. Контури революційного юридичного досвіду / Ю. Ветютнев // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 2. – С. 336–345.
2. Воловик О. А. Погляд на право і розвиток економіко-правового дис- курсу : монографія / О. А. Воловик. – К.: Юрінком Інтер, 2014. – 272 с.
3. Глазунов В. В. Олигархические трансформации : монографія / В. В. Глазунов ; Клас. приват. ун-т. – Запорозьке : КПУ, 2011. – 363 с.

4. Дементьев В. В. Власть: экономический анализ. Основы экономической теории власти : монография / В. В. Дементьев. – Донецк : Каштан, 2003. – 200 с.
5. Джунь В. В. Соціологія конституційного права (до постановки питання) / Джунь В. В. // Право України. – 2010. – № 11. – С. 66–75.
6. Кафарський В. Концепти конституції у правовій і політичній науці // Політичний менеджмент / В. Кафарський. – 2010. – № 4. – С. 25–34.
7. Наливайко Л. Р. Державний лад України : теоретико-правова модель / Л. Р. Наливайко. – Харків : Право, 2009. – 596 с.
8. Конституционное (государственное право) зарубежных стран : В 4 т. – Тома 1–2. Часть общая : Учебник / Отв. ред. Б. А. Страшун. – М.: Изд-во БЕК, 2000. – 784 с.
9. Погребняк С. Верховенство права в Україні: передумови та перспективи / С. Погребняк // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 29–37.
10. Проблеми конституційного транзиту в Україні / С. О. Янішевський, О. А. Фісун та ін. ; за ред. В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. – К.: НІСД, 2011. – 52 с.
11. Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції / М. Савчин. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2009. – 372 с.
12. Савчук С. В. Юридична соціологія: предмет та місце в системі юридичних наук / С. В. Савчук. – Чернівці : Рута, 2003. – 240 с.
13. Тихонова Е. А. Конституція юридична і фактична / Е. А. Тихонова, Л. П. Юзьков // Право України. – 1992. – № 1. – С. 9–10.
14. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации / А. А. Фисун. – Харків : Константа, 2006. – 351 с.
15. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : Підруч. / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
16. Хавронюк М. Звикаймо: ані я тобі, ані ти мені! / М. Хавронюк // Дзеркало тижня. – № 36–37. – 10 жовтня 2014 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/zvikaymo-aniya-tobi-ani-ti-meni-.html>
17. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. Цвік // Право України. – 2010. – № 4. – С. 22–27.
18. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підруч. / В. М. Шаповал. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 432 с.

References

1. Vetiutnev Yu. Kontury revoliutsiinoho yurydychnoho dosvidu / Yu. Vetiutnev // Filozofia prava i zahalna teoriia prava. – 2013. – № 2. – S. 336–345.

2. Volovyk O. A. Pohliad na pravo i rozvytok ekonomiko-pravovoho dys- kursu : monohrafiia / O. A. Volovyk. – K.: Yurinkom Inter, 2014. – 272 s.
3. Hlazunov V. V. Olyharkhycheskye transformatsyy : monohrafiia / V. V. Hlazunov ; Klas. pryvat. un-t. – Zaporozhe : KPU, 2011. – 363 s.
4. Dementev V. V. Vlast: ekonomycheskyi analiz. Osnovy ekonomycheskoï teoryi vlasty : monohrafiia / V. V. Dementev. – Donetsk : Kashtan, 2003 . – 200 s.
5. Dzhun V. V. Sotsiologhiia konstytutsiinoho prava (do postanovky pytannia) / Dzhun V. V. // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 11. – S. 66–75.
6. Kafarskyi V. Kontsepty konstytutsii u pravovii i politychnii nauksi // Politychnyi menedzhment / V. Kafarskyi. – 2010. – № 4. – S. 25–34.
7. Nalyvaiko L. R. Derzhavnyi lad Ukrainy : teoretyko-pravova model / L. R. Nalyvaiko. –Kharkiv : Pravo, 2009. – 596 s.
8. Konstytutsyonnoe (hosudarstvennoe pravo) zarubezhnykh stran : V 4 t. – Toma 1–2. Chast obschaia : Uchebnyk / Otv. red. B. A. Strashun. – M.: Yzd-vo BEK, 2000. – 784 s.
9. Pohrebniak S. Verkhovenstvo prava v Ukraini: peredumovy ta perspektyvy / S. Pohrebniak // Filosofiia prava i zahalna teoriia prava. – 2013. – № 1. – S. 29–37.
10. Problemy konstytutsiinoho tranzytu v Ukraini / S. O. Yanishevskiy, O. A. Fisun ta in. ; za red. V. M. Yablonskoho, S. O. Yanishevskoho. – K.: NISD, 2011. – 52 s.
11. Savchyn M. Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii / M. Savchyn. – Uzhhorod : Polihraftsentr «Lira», 2009. – 372 s.
12. Savchuk S. V. Yurydychna sotsiologhiia: predmet ta mistse v systemi yurydychnykh nauk / S. V. Savchuk. – Chernivtsi : Ruta, 2003. – 240 s.
13. Tykhonova E. A. Konstytutsiia yurydychna i faktychna / E. A. Tykhonova, L. P. Yuzkov // Pravo Ukrainy. – 1992. – № 1. – S. 9–10,
14. Fysun A. A. Demokratyia, neopatrymonyalyzm y hlobalnye transformatsyy / A. A. Fysun. – Kharkiv : Konstanta, 2006. – 351 s.
15. Frytskyi O. F. Konstytutsiine pravo Ukrainy : Pidruch. / O. F. Frytskyi. – K.: Yurinkom Inter, 2003. – 536 s.
16. Khavroniuk M. Zvykaimo: ani ya tobi, ani ty meni! / M. Khavroniuk // Dzerkalo tyzhnia. – № 36–37. – 10 zhovtnia 2014 roku. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://gazeta.dt.ua/internal/zvikaymo-ani-ya-tobi-ani-ti-meni-.html>
17. Tsvik M. Pravorozuminnia (znachennia povtoriuvanosti suspilnykh vidnosyn dlia yoho doslidzhennia) / M. Tsvik // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 4. – S. 22–27.
18. Shapoval V. M. Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain. Akademichnyi kurs : pidruch. / V. M. Shapoval. – K.: Yurinkom Inter, 2012. – 432 s.

S. P. Rabinovych

The concept of a de facto constitution in the modern legal doctrine of Ukraine

Abstract. *The article proposes an understanding of the de facto constitution as a system of institutions serving as the real foundations of social and political organization. At the core of these institutions are customary practices that operate within the sphere of the acquisition and exercise of political power in society. Two approaches to the study of the de facto constitution, state-centric and sociocentric, are delineated.*

It is established that common to all definitions is the attribution to the de facto constitution of real social relations and their recognition as fundamental to society and the state. Notably, the regulatory sphere of the de facto constitution is defined by the subject matter regulated by the fundamental law.

In constitutional jurisprudence, the concept of the de facto constitution is primarily given instrumental value. It serves chiefly as a cognitive tool to measure the degree of fictitiousness of the legal constitution. In this approach, the de facto constitution is constituted by existing characteristics of the state order in political reality that are documented in written constitutions (form of governance, state structure, state regime), the procedures for implementing constitutional procedures, and so forth. The concept of the de facto constitution here reflects the practical dimension of the fundamental law – specifically, the peculiarities of the exercise of their powers by public authorities, and the specifics of the implementation and compliance with constitutional norms in practice.

In interpreting the concept of the de facto constitution, distinctions are revealed in the understanding of the relationship between state-legal and general social regulation. Accordingly, state-centric and sociocentric approaches to the study of the de facto constitution are distinguished.

Acting as an unwritten law of a socially heterogeneous, differentiated society, the de facto constitution operates to the extent and in the relations to which the latter is characterized by a certain coherence of value-normative ideas and expectations. In conditions of social normative pluralism, the de facto constitution can be considered as a unique social «order of orders,» in view of which it also belongs to the de facto distribution of spheres of power-regulatory influence.

It is determined that for the sociocentric understanding of the de facto constitution, the starting object of study can be the system of institutions that serve as the real foundations of social and political organization. These are institutions

that act as forms of ordering, normative regulators of power relations in society, and specifically of activities related to political governance. Particularly significant to the characterization of the de facto constitution of a particular society is the customary practices in the sphere of acquiring and using political power.

Keywords: *de facto constitution, customary practices, social structure, political-legal reality, informal institutions, Constitution of Ukraine.*